

Özbekistan Pamuk Sektörünün Rekabet Gücünün Belirlenmesi

Güçgeldi BASHIMOV

Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: guyc55@gmail.com

Geliş Tarihi: 24.11.2014

Düzeltilme Geliş Tarihi: 14.12.2014

Kabul Tarihi: 15.12.2014

Özet

Pamuk sektörü Özbekistan ulusal ekonomisinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Günümüzde Özbekistan Orta Asya'nın en büyük pamuk üreticisi ve ihracatçısıdır. Pamuk Özbekistan'ın başlıca tarımsal ürününü oluşturmakta ve kırsal hane halkının önemli bir gelir kaynağını oluşturmaktadır. Pamuk sektörünün GSYİH'ya katkısı %13 ve dış ticarete katkısı ise %25 oranındadır. Bu çalışmada Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksinden yararlanarak Özbekistan pamuk sektörünün uluslararası rekabet gücünü belirlemeye çalışılmıştır. Çalışmada 2001-2013 dönemi için ihracat verileri kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre Özbekistan'ın pamuk ürününde güçlü bir karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu ortaya konmuştur. Ancak incelenen dönemde pamuk sektörünün rekabet gücü giderek zayıflamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pamuk, Rekabet Gücü, İhracat, Özbekistan

Determining the Competitiveness of Uzbekistan's Cotton Sector

Abstract

Cotton sector is an important part of Uzbekistan's national economy. Uzbekistan is by far Central Asia's biggest cotton producer and exporter. Cotton is Uzbekistan's main agricultural crop and a main source of income for rural households. It contributes 13 percent to the GDP and 25 percent to the foreign trade. In this study examines the international competitiveness of Uzbekistan's cotton sector, using Revealed Comparative Advantage (RCA) index. In study export data for the period 2001-2013 was used. According to research findings Uzbekistan has a strong comparative advantage in cotton sector, but the competitiveness of cotton was decreasing in during period.

Key Words: Cotton, Competitiveness, Export, Uzbekistan

Giriş

Son otuz yılda dünya pamuk üretiminde ve birim alandan elde edilen verimde önemli artışlar gerçekleşmiştir. Bugün dünya genelinde 34 milyon hektar alanda pamuk tarımı yapılmakta ve dünya lif pamuk üretim miktarı 2012/2013 yılında 26.8 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Dünyada 100'den fazla ülkede pamuk üretimi yapılmakta olup, pamuk üretiminde önde gelen ülkeler ise Çin, Hindistan, ABD, Pakistan, Brezilya ve Özbekistan'dır (Kooistra ve Termorshuizen, 2006).

Günümüzde pamuk sektörünün ulusal ekonomiye sağladığı katkılarından dolayı birçok gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin önemli bileşenini oluşturmaktadır. Pamuk sektörünün ulusal ekonomiye, istihdama ve ihracata sağladığı katkılarından dolayı Özbekistan ekonomisi açısından vazgeçilmez sektörlerin

başında gelmektedir. Pamuk "Beyaz Altın" olarak adlandırılmakta ve Özbek ekonomisi açısından stratejik bir öneme sahiptir. Pamuk sektörü Özbekistan GSYİH'nın %13'ünü oluşturmakta ve kırsal nüfusun da %30'u pamuk tarımında istihdam edilmektedir. Ayrıca ülke döviz gelirlerinin de %25'i pamuk ihracatından sağlanmaktadır (Djanibekov ve ark., 2010). Bu yönüyle pamuk sektörü Özbek ekonomisinin önemli bir bileşenini oluşturmaktadır.

Özbekistan yaklaşık bir milyon ton lif pamuk üretimi ile dünya pamuk üretiminde önemli bir paya sahip ülkelerin başında gelmektedir. Ancak son dönemde Özbekistan'ın pamuk üretim ve ihracatında önemli düzeyde düşüşler gözlenmektedir. Ülke 1980'li yıllarda dünya pamuk üretimi ve ihracatında söz sahibi iken günümüzde bu konumunu yavaş yavaş kaybetmektedir. Zira başta Çin olmak üzere Hindistan, Pakistan ve bazı

Batı Afrika ülkelerinin pamuk piyasasına girmesi ile birlikte Özbekistan pamuk sektörünün rekabet gücü her geçen gün zayıflamaktadır. Bu çalışmada Özbekistan pamuk sektörünün uluslararası piyasadaki rekabet gücü analiz edilmeye çalışılmıştır.

Materyal ve Metot

Araştırmanın ana kaynağını makro düzeydeki ikincil veriler oluşturmaktadır. Özbekistan pamuk sektörünün uluslararası rekabet gücünün hesaplanmasında HS (Harmonized Commodity Description and Coding System) sınıflandırması içinde yer alan 52 kodlu pamuk ürününe ait ihracat ve ithalat verilerinden yararlanılmıştır. Söz konusu veriler UN COMTRADE web sitesinden derlenmiştir. Araştırmada kullanılan veriler 2001-2013 dönemini kapsamaktadır.

Araştırmada Özbekistan pamuk sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyini belirleyebilmek için Bela Balassa tarafından geliştirilmiş olan Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksinden yararlanılmıştır. Söz konusu indeks bugüne kadar birçok bilimsel araştırmalarda kullanılmıştır (Balassa ve Noland, 1989; Laursen, 1998; Çoban ve Kök, 2005; Çeştepe ve Ermiş, 2007; Serin ve Civan, 2008; Utkulu ve İmer, 2009). AKÜ indeksinin özel bir çekiciliği ülkeler arası ve endüstriler arası çeşitli karşılaştırma tiplerinde kullanılan bir indeks şeklinde kolayca ölçülebilmesidir (Çeştepe ve Ermiş, 2007).

AKÜ indeksi, bir malın veya sektörün ülkenin toplam ihracatındaki payı ile söz konusu malın veya sektörün dünyanın toplam ihracatındaki payı arasındaki orandır. Balassa'nın AKÜ indeksi, karşılaştırmalı avantajın altında yatan kaynakları belirlemekten ziyade, bir ülkenin 'açıklanmış' karşılaştırmalı avantaja sahip olup olmadığını saptamaya çalışmaktadır (Utkulu ve İmer, 2009). Balassa'nın AKÜ indeksi aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir (Balassa, 1965):

$$AKÜ_{ij} = [(X_{ij} / X_i) / (X_{iw} / X_w)],$$

Burada, $AKÜ_{ij}$, 'j' ülkesinin 'i' sektörü için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksini, X_{ij} 'j' ülkesinin 'i' sektörünün ihracatını, X_i 'j' ülkesinin toplam ihracatını, X_{iw} 'i' sektörü dünya ihracatını ve X_w toplam dünya ihracatını göstermektedir. Eğer indeks değeri birden büyükse o ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu söylenir. Başka bir deyişle, o endüstrinin ülkenin toplam ihracatı içindeki payı, dünya ticaretindeki payından daha büyüktür. Eğer indeks değeri birden az ise ülkenin ilgili sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu söylenir (Havrila and Gunawardana, 2003).

Özbekistan pamuk sektörünün uluslararası rekabet gücünün belirlenmesinde kullanılan diğer

bir indeks ise Net Ticaret İndeksidir. Alternatif bir açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksi olarak da bilinen net ticaret indeksi, ülkenin sadece kendi ticari performansının ölçümünü yapmak amacıyla hesaplanmaktadır (Özçalık ve Okur, 2013). Net ticaret indeksi şu şekilde formüle edilmektedir:

$$NTİ_{ij} = (X_{ij} - M_{ij}) / (X_{ij} + M_{ij})$$

Burada, X_{ij} "j" ülkesinin "i" sektörünün ihracatını ve M_{ij} "j" ülkesinin "i" sektörünün ithalatını göstermektedir. Net ticaret indeksi -1 ve +1 arasında bir değer almaktadır (Amighini, 2005; Widodo, 2009). Net ticaret indeksinin pozitif değer alması söz konusu ülkenin o mal ve hizmette açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğunu, negatif değer alması ise açıklanmış karşılaştırmalı üstünlüğünün bulunmadığını gösterir (Özçalık ve Okur, 2013).

Bulgular ve Tartışma

Dünya Pamuk Sektöründeki Gelişmeler

Pamuk, hemen hemen her kıtada üretimi yapılan önemli bir tarımsal ürünlerin biridir. Dünyada 34 milyon hektar alanda pamuk tarımı yapılmakta olup bunun 16 milyon hektarını genetiği değiştirilmiş pamuk tarımı oluşturmaktadır (Anonim, 2010). Son elli yıl içerisinde dünya pamuk ekili alanında çok fazla değişim yaşanmazken, pamuk üretim ve veriminde önemli düzeyde artışlar yaşanmıştır. 1960-2013 döneminde dünya pamuk üretim miktarı yıllık %2 oranında artış göstererek 10.2 milyon tondan 26.8 milyon tona ulaşmıştır. (Çizelge 1).

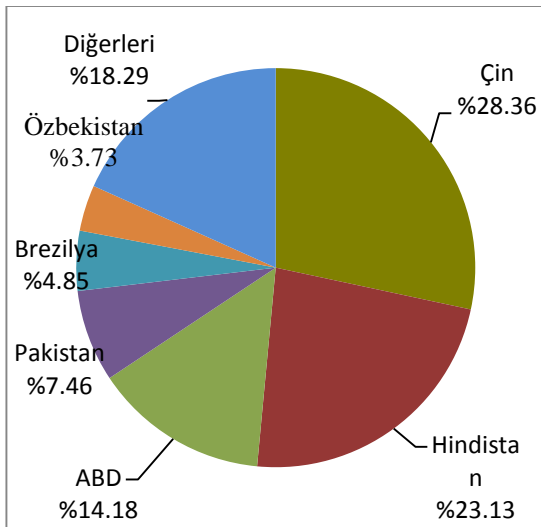
Çizelge 1. Dünya pamuk üretim, alan ve verim durumu

Yıllar	Üretim (Milyon Ton)	Alan (Milyon Ha)	Verim (Kg/Ha)
1990/91	18.9	33.2	572
1995/96	20.4	35.9	567
Oca-00	19.3	32	604
Haz-05	25.6	34.8	735
Tem-06	26.6	34.7	766
Ağu-07	26.1	33.7	770
Eyl-08	23.3	30.6	762
Eki-09	22.1	30.1	733
Kas-10	25.5	33	759
Ara-11	27.6	35.7	772
2012/13	26.8	34.3	780

Kaynak: www.fas.usda.gov

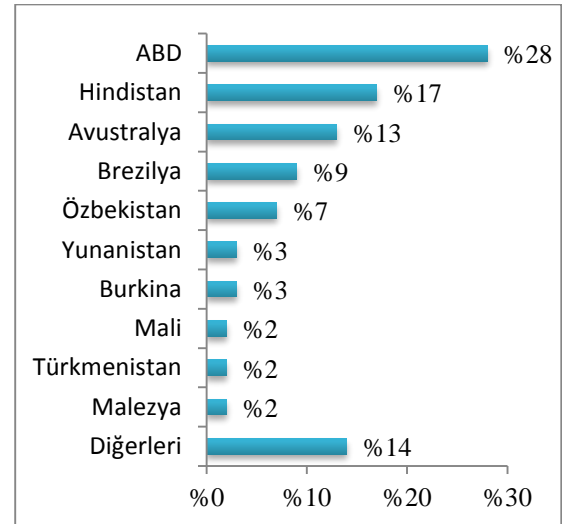
Dünya pamuk üretiminin artışında Çin ve Hindistan'ın önemli payı bulunmaktadır. Söz konusu dönemde Çin ve Hindistan'ın pamuk üretim miktarı yaklaşık dört kat artış göstermiştir (Baffes ve Estur, 2009). Bugün 100'den fazla ülkede pamuk üretimi yapılmakta olup, dünya pamuk üretiminin üçte ikisi gelişmekte olan ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir (Baffes, 2005). Dünya pamuk üretiminde önemli paya sahip ülkeler arasında Çin, Hindistan, ABD, Brezilya, Pakistan gibi ülkeler yer almaktadır. Bugün pamuk üretimi ve işlenmesinde 250 milyondan fazla insan gelir elde etmekte ve gelişmekte olan ülkelere toplam işgücünün %7'si pamuk sektöründe istihdam edilmektedir (Anonim, 2010).

Günümüzde dünya pamuk üretiminde lider ülke Çin'dir. Son otuz yılda Çin'in pamuk üretimi dramatik bir şekilde artış göstermiştir. Çin'in pamuk üretim miktarı 7.6 milyon ton olup dünya pamuk üretiminin %28'ini karşılamaktadır. Çin dünyanın en büyük pamuk üreticisi olmakla beraber aynı zamanda da en önemli pamuk tüketicisidir. Çin başta ABD olmak üzere Hindistan, Avustralya, Brezilya gibi ülkelere önemli miktarda pamuk ithal etmektedir. Dünya pamuk üretiminde en önemli paya sahip ülkelerin birisi de Hindistan'dır. Hindistan dünyanın en büyük ikinci pamuk üreticisidir. Bugün Hindistan'da 10 milyon hektar alan üzerinde pamuk tarımı yapılmaktadır. 2006-2013 döneminde pamuk üretimi %30 oranında artış göstermiştir. Çin ve Hindistan ikisi birlikte dünya pamuk üretiminin yarısından fazlasını karşılamaktadır. Bu iki ülkenin dünya pamuk üretimindeki konumlarını önümüzdeki yıllarda da devam ettireceği öngörülmektedir. Dünya pamuk üretiminde önemli paya sahip diğer ülkeler ise ABD, Pakistan, Brezilya ve Özbekistan'dır (Anonim, 2013).

Şekil 1. Dünya lif pamuk üretiminde önde gelen ülkeler (2012/2013)

Pamuk, günümüzde en çok uluslararası ticarete konu olan tarımsal ürünlerin başında gelmektedir. Dünya genelinde üretilen pamuğun yaklaşık üçte biri ihraç edilmektedir. Dünyada üretilen pamuğun yarısından fazlası gelişmekte olan ülkeler tarafından ihraç edilmektedir (Anonim, 2013). Birçok gelişmekte olan ülkeler pamuk ihracatından önemli düzeyde döviz girdisi elde etmektedir. Özellikle Orta Asya ve Batı Afrika ülkelerinde toplam mal ihracatının dörtte birini pamuk oluşturmaktadır (Baffes, 2007). Dünya pamuk ihracatı son on yılda %50 artarak 2012/2013 sezonunda 10.2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bugün dünyada en fazla pamuk ihracatı yapan ülkeler arasında ABD, Hindistan, Avustralya, Brezilya ve Özbekistan yer almaktadır. ABD %28'lik pay ile dünyanın en büyük pamuk ihracatçı ülkesidir. ABD'de üretilen pamuğun %70'den fazlası hammadde olarak yurtdışına ihraç edilmektedir. Bunun nedeni ise son yıllarda iç piyasadaki üretim maliyetlerinin artması sonucu iç talepte önemli oranda düşüşler yaşanmakta ve bu nedenle üretilen pamuğun büyük bir kısmı dış piyasalara ihraç edilmektedir (Anonim, 2012). Hindistan %17'lik pay ile ABD'den sonra dünyanın en büyük ikinci pamuk ihracatçısıdır. 2002/03 sezonundan itibaren Hindistan'ın pamuk ihracatı önemli düzeyde artarak 2012/13 sezonunda 1.6 milyon tona ulaşmıştır. Hindistan pamuğu daha çok Çin, Bangladeş, Pakistan gibi Asya ülkelerine ihraç edilmektedir. Dünya pamuk ihracatında önemli paya sahip diğer ülkeler ise Avustralya, Brezilya, Özbekistan ve Orta Afrika ülkeleridir.

Şekil 2. Dünya pamuk ihracatında önde gelen ülkeler (2012/2013)

Dünyada en çok pamuk ithal eden ülke Çin'dir. Çin dünyanın en büyük pamuk üreticisi olmasına rağmen ülkenin tekstil ve hazır giyim

sektörünün sürekli genişlemesi sonucu önemli ölçüde pamuk ithal etmektedir. 2012/2013 sezonunda dünya pamuk ithalatının %36'sı Çin tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak son yıllarda Çin'in ithal ettiği pamuk miktarında önemli düşüşler gözlenmekte ve gelecek yıllarda da pamuk ithalatındaki düşüşlerin devam edeceği öngörülmektedir. Çin'in pamuk ithalatındaki azalışlara karşın Bangladeş, Türkiye, Endonezya ve Pakistan gibi ülkelerin pamuk ithalatında artışlar yaşanacağı beklenmektedir. Zira söz konusu ülkeler önemli miktarda pamuk ithal etmektedirler. Bu dört ülkenin toplam dünya pamuk ithalatındaki payı ise %30'dur (Anonim, 2013).

Özbekistan'da Pamuk Sektörü

Pamuk, nakit para getiren önemli bir ürün olması nedeniyle birçok gelişmekte olan ülkelerde ulusal ekonominin önemli bileşenini oluşturmaktadır. Pamuk, Özbekistan'da tarımsal üretimin önemli bir kolunu oluşturmaktadır (Kienzler ve ark., 2011). Özbekistan'da pamuk üretimi ve ticareti uzun bir geçmişe sahiptir. Arkeolojik bulgulara göre Özbekistan'da pamuk tarımı 5-6. Yüzyıldan beri yapılmaktadır. Özbekistan'ın Sovyetler Birliğine dâhil olmasıyla birlikte pamuk tarımına daha çok önem verilmiş ve pamuk stratejik bir ürün haline gelmiştir. 1913-1940 yılları arasında ülke genelinde pamuk ekili tarım alanı 441,600 hektardan 1,022,600 hektara ulaşmış (Djanibekov ve ark., 2010). 1960-1985 döneminde pamuk ekili alanlar 1.4 milyon hektardan yaklaşık 2 milyon hektara ulaşmış ve birim alandan elde edilen verimde de önemli düzeyde artış sağlanmıştır (Spoor, 1993; Djanibekov ve ark., 2010). Özbekistan eski Sovyetler Birliği döneminde toplam pamuk üretiminin %60'dan fazlasını karşılamaktaydı (Spoor, 2004).

Günümüzde Özbekistan dünyanın en önemli pamuk üretici ülkelerinden biridir. Ülke genelinde yaklaşık bir milyon ton lif pamuk üretilmekte ve dünya lif pamuk üretiminin yaklaşık %3.7'sine tekabül etmektedir. Üretilen lif pamuğun %70'den fazlası yurtdışına ihraç edilmektedir. 2000 yılı öncesinde Avrupa ülkeleri Özbek pamuğu için önemli bir pazarı oluşturmaktaydı. Ancak tekstil ve hazır giyim sektöründeki üretim faaliyetlerinin gelişmiş ülkelere doğru kayması sonucu Avrupa ülkelerine ihraç edilen pamuk miktarında önemli ölçüde gerileme yaşanmıştır. Bugün Özbek pamuğu Avrupa ülkeleriyle birlikte Çin, Bangladeş, Pakistan, Singapur gibi Güneydoğu Asya ülkelerine ihraç edilmektedir (Alikulov, 2010).

Çizelge 2. Özbekistan'ın yıllara göre lif pamuk üretim ve ihracatı.

Yıllar	Üretim (Bin Ton)	İhracat (Bin Ton)
1995/96	1,250	985
2000/01	958	751
2005/06	1,208	1,045
2010/11	893	577
2011/12	914	544
2012/13	980	697

Kaynak: www.fas.usda.gov

Özbekistan Pamuk Sektörünün Rekabet Gücü

Bu çalışmada HS 2 haneli ürün sınıflandırması dikkate alınarak Özbekistan'ın pamuk sektörünün rekabetçilik yapısı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucuna göre Özbekistan pamuk sektöründe oldukça güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Yani AKÜ indeks değeri birden yüksek bulunmuştur (Çizelge 4). Ancak pamuk sektörünün AKÜ indeks değerinde genel olarak bir düşüş söz konusudur. Özellikle 2008 yılında küresel ekonomik krizin yaşanması ile birlikte küresel talepteki daralmaya bağlı olarak ülkenin pamuk sektörünün AKÜ indeks değerinde önemli derecede bir düşüş gözlenmektedir. 2010 yılından itibaren ise AKÜ indeks değerinde tekrar bir artış söz konusudur. Özbekistan'ın pamuk sektörüne ait net ticaret indeks değeri de ülkenin güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Zira incelenen dönemde pamuk sektörüne ait net ticaret indeksi pozitif değer almaktadır (Çizelge 4). Bu da ülkenin pamuk ticaretinde rekabet gücüne sahip olduğunu göstermektedir.

Çizelge 3. Dünya ve Özbekistan'da yıllara göre pamuk ihracatı (Bin \$)

Yıllar	Dünya Pamuk İhracatı	Özbekistan'ın Pamuk İhracatı
2001	36,062,224	931,145
2002	37,316,223	731,436
2003	43,137,317	984,277
2004	48,683,939	1,242,023
2005	47,286,154	1,225,306
2006	51,142,974	1,442,868
2007	51,958,906	1,442,461
2008	52,270,305	825,890
2009	42,330,972	558,628
2010	58,099,012	1,381,177
2011	70,597,963	1,215,324
2012	66,877,173	1,125,462
2013	67,887,981	1,068,047

Kaynak: UN COMTRADE

Çizelge 4. Özbekistan pamuk sektörüne ait rekabet gücü indeks değerleri.

Yıllar	AKÜ Değeri	NTİ Değeri
2001	75.01	1.00
2002	53.68	0.99
2003	63.83	1.00
2004	63.97	1.00
2005	68.10	1.00
2006	61.07	1.00
2007	59.12	1.00
2008	31.85	1.00
2009	30.37	0.99
2010	55.11	0.97
2011	45.34	1.00
2012	61.25	1.00
2013	48.14	1.00

Kaynak: UN COMTRADE verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Özbekistan pamuk ticaretinde karşılaştırmalı avantaja sahip olmasına rağmen bu avantajını yavaş yavaş kaybetmektedir. Son yıllarda pamuk üretiminde maliyetlerin artması, üretimde yüksek verimli melez tohumlarla beraber diğer verim artırıcı teknolojilerin yeterince kullanılmaması ve üretimdeki yanlış uygulamalar sonucu pamuk üretim miktarı ve dolayısıyla pamuk ihracatı da önemli düzeyde gerilemiştir. Bununla beraber 2000 yılından itibaren Avrupa ülkelerinin Özbek pamuğuna olan talebindeki düşüşler de pamuk ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca Özbekistan'ın deniz kıyısına sahip olmaması pamuk ticaretinin gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Sonuç

Özbekistan dünyanın en önemli pamuk ihracatçısıdır. Pamuk ve pamuk ürünleri sağladığı döviz gelirleri ile Özbekistan ekonomisinin önemli bir bileşeni oluşturmaktadır. Ancak son yirmi yılda ülkenin pamuk ihracatında önemli düzeyde gerileme söz konusudur. Bu çalışmada Özbekistan pamuk sektörünün uluslararası rekabet gücündeki değişimler incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla pamuk sektörünün 2001-2013 dönemine ait açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksi ile net ticaret indeks değerleri hesaplanmıştır. Araştırma bulgularına göre Özbekistan'ın pamuk sektöründe güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Ancak incelenen dönemde Özbekistan pamuk sektörünün rekabet gücünde bir gerileme söz konusudur. Sektörün uluslararası rekabet gücünün artırılması için pamuk üretiminde kalite ve verim artırıcı çevre dostu teknolojilerin yaygınlaştırılması, AR-GE yatırımlarına destek verilmesi, pazarlama ve dağıtım zincirlerinin

etkinleştirilmesi ve ihracata yönelik teşviklerin artırılması önem arz etmektedir.

Kaynaklar

- Alikulov, A. 2010. Modern Trends in Development of Cotton Production and Processing Chain in Uzbekistan, *Perspectives of Innovations, Economics & Business*, 6 (3): 75-76.
- Amighini, A. 2005. China in the International Fragmentation of Production: Evidence from the ICT Industry, *The European Journal of Comparative Economics*, 2 (2): 203-219
- Anonim, 2010. Cotton Scoping Paper, Green Commodities Facility Internal Working Document.
- Anonim, 2012. The Market for Cotton, Market Survey No: 2, www.ethiopia-ciafs.org, [Erişim Tarihi: 05.04.2014]
- Anonim, 2013. Cotton: Trends in Global Production, Trade and Policy, ICTSD Programme on Agriculture Trade and Sustainable Development, <http://ictsd.org/downloads/2013/06/cotton-trends-in-global-production-trade-and-policy.pdf>, [Erişim Tarihi: 12.03.2014]
- Baffes, J. 2005. Cotton: Market Setting, Trade Policies and Issues, "Alınmıştır: *Global Agricultural Trade and Developing Countries*", (ed) M.A. Aksoy ve J.C. Beghin, The World Bank, Washington, USA.
- Baffes, J. 2007. Cotton-Dependent Countries in the Global Context, "Alınmıştır: *The Cotton Sector in Central Asia: Economic Policy and Development Challenges*", (ed) D. Kandiyoti, University of London, United Kingdom.
- Baffes, J. ve Estur, G. 2009. Market Context, "Alınmıştır: *Organization and Performance of Cotton Sectors in Africa: Learning from Reform Experience*", (ed) D. Tschirley, C. Poulton ve P. Labaste, The World Bank, Washington, USA.
- Balassa, B. 1965. Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage, *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 33: 99-123
- Balassa, B. ve Noland, M. 1989. "Revealed" Comparative Advantage in Japan and the United States, *Journal of International Economic Integration*, 4 (2): 8-22
- Çeştepe, H. ve Ermiş, A. 2007. Türk Seramik Sektörünün Rekabet Gücü (1996-2002), *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12 (1): 127-143
- Çoban, O. ve Kök, R. 2005. Türkiye Tekstil Endüstrisi ve Rekabet Gücü: AB Ülkeleriyle

- Karşılaştırmalı Bir Analiz Örneği (1989-2001), *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 228: 68-81.
- Djanibekov, N., Rudenko, I., Lamers, J.P.A. and Bobojonov, I. 2010. Pros and Cons of Cotton Production in Uzbekistan, Case Study #7-9, "Alınmıştır: Food Policy for Developing Countries: The Role of Government in the Global Food System, (ed) P.P. Andersen and F. Cheng, Cornell University Press, New York, 1-13.
- Havrila, I. ve Gunawardana, P. 2003. Analysing Comparative Advantage and Competitiveness: An Application to Australia's Textile and Clothing Industries, *Australian Economic Papers*, 42 (1): 103-117
- Kienzler, K.M., Djanibekov, N. ve Lamers, J.P.A. 2011. An agronomic, economic and behavioral analysis of N application to cotton and wheat in post-Soviet Uzbekistan, *Agricultural Systems*, 104: 411-418
- Kooistra, K. ve Termorshuizen, A. 2006. The Sustainability of Cotton: Consequences for Man and Environment, Science Shop Wageningen University & Research Centre, Report No: 223, Wageningen.
- Laursen, K. 1998. Revealed Comparative Advantage and the Alternatives as Measures of International Specialization, Danish Research Unit for Industrial Dynamics, DRUID Working Paper No: 98-30, Denmark.
- Özçalık, M. ve Okur, A. 2013. Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörlerinin Gümrük Birliği Sonrası AB-15 ülkeleri Karşısındaki Rekabet Gücü, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1): 205-223
- Serin, V. ve Civan, A. 2008. Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: A Case Study for Turkey towards the EU, *Journal of Economic and Social Research*, 10 (2): 25-41
- Spoor, M. 1993. Transition to Market Economies in Former Soviet Central Asia: Dependency, Cotton and Water, *The European Journal of Development Research*, 5 (2): 142-158
- Spoor, M. 2004. Agricultural Restructuring and Trends in Rural Inequalities in Central Asia: A Socio-Statistical Survey, United Nations Research Institute for Social Development, Switzerland.
- Utkulu, U. ve İmer, H. 2009. Türk Tekstil ve Konfeksiyon Sektörünün Avrupa Birliği Tekstil ve Konfeksiyon Sektörü Karşısındaki Rekabet Gücünün Alt Sektörler Düzeyinde Ölçülmesi, *Rekabet Dergisi*, 36: 3-43.
- Widodo T. 2009. Comparative Advantage: Theory, Empirical Measures and Case Studies, No 2, pp. 57-81.